

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תיק 1074657/7

ב"ה

בבית הדין הרבני האזורי תל אביב יפו

לפני כבוד הדיינים:

הרב שלמה שטסמן – אב"ד, הרב אייל יוסף, הרב עידו שחר

(ע"י ב"כ עו"ד טלי רויטל אלמן)

התובעת: פלונית

נגד

(ע"י ב"כ עו"ד דנה מלכא)

פלוני הנתבע:

הנדון: חיוב מזונות ילדים באב אסיר; כפית אב ללוות על מנת לזון את ילדיו

פסק-דין

לפנינו בקשה לפסיקת מזונות ילדים.

הצדדים נשאו כדמו"י לפני כתשע עשרה שנה, והתגרשו בבית דינו לפני כארבע שנים וחצי. לצדדים שבעה ילדים בגילאי 18; 16; 14; 12; 9 (תאומים); 7. הבעל מרצה עונש מאסר של 5 שנים החל מחודש נובמבר 2016, בגין פגיעה בשתי בנותיו הגדולות.

טענות הצדדים

בדיון שהתקיים ביום י' באייר תשע"ח (25/04/18) הצדדים טענו בקצרה בעניין מזונות הילדים בזיקה לבקשת האב - שבה עסק ביה"ד ברוב מהלך הדיון - לחדש את הקשר עם ילדיו. בסוף הדיון הורה ביה"ד על הגשת סיכומים.

לאחר הגשת הסיכומים, התיק נזנח על ידי הצדדים. האב זנח את בקשותיו לחדש את הקשר עם ילדיו, והאם זנחה את תביעת המזונות. רק בחודש יולי, 2020 הגישה האם בקשה לפסיקת מזונות קטינים. נקבעו כמה מועדים לדיון שנדחו עקב השיבוש שגרמה מגפת הקורונה בעבודת ביה"ד ובחיים בכלל. הדיון התקיים לבסוף ביום ד' באדר תשפ"א (16/02/2021).

בדיון השלימו באות כוח הצדדים את טענותיהם בעניין מזונות הילדים.

אלו עיקרי הדברים מתוך סיכומי הצדדים ופרוטוקול הדיונים:

האם תובעת שביה"ד יחייב את האב לשלם מזונות לשבעת ילדיו. האב אינו מתכחש לחובתו ואף מאשר את טענת האם שבזמן שהותם יחד בשליחות בחו"ל פרנס את משפחתו ביד רחבה, אלא טוען שאין לו רכוש שממנו ניתן לגבות את דמי המזונות, ולנוכח מצבו אין לו גם יכולת לעבוד ולהתפרנס. האם חלוקה גם על טענה זו. לדבריה, האב יכול לעבוד במסגרת הכלא ולהתפרנס. כמו כן טוענת האם שמשפחת האב מבוססת כלכלית ותומכת באב במימון ההליכים המשפטיים, ואין כל סיבה שלא תסייע בתשלום המזונות. האב מכחיש את טענות האם בדבר יכולתם הכלכלית של בני משפחתו, וטוען שעבור עבודתו בכלא הוא מקבל שכר זעום של כמה שקלים ליום.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בדיון האחרון ביה"ד ביקש מהצדדים להתייחס בפירוט לשלשת המרכיבים של פסק דין המחייב אב במזונות ילדיו. בעניין חיובו של האב, לא הייתה מחלוקת שהאב חייב במזונות ילדיו, כפי שהאב אישר במו פיו בדיון הקודם. בעניין צורכי הילדים, לא הייתה מחלוקת שכיום האם מתגוררת עם הילדים בבית מרווח בעלות חודשית של 8,000 ₪ ומכלכלת אותם בהרחבה, לרבות ברכישה של מוצרי מותרות ומותגים. המחלוקת הייתה באשר לחיובו של האב בהוצאות אלו. ב"כ האם טענה שהילדים הורגלו במקום מגוריהם הקודם בחו"ל לרמת חיים גבוהה מאד שהתאפשרה בזכות הכנסתו של האב. ב"כ האב טענה שיש לחייב את האב בהוצאות מינימאליות, וציינה לפסיקה שנתנה לאחרונה בעניין על ידי דין בביה"ד הרבני בנתניה. בעניין יכולתו של האב, ב"כ הצדדים אישרו שכושר ההשתכרות של האב בבית הכלא השמור בו הוא נמצא מינימאלי ביותר. המחלוקת הייתה באשר לנכסיו של האב, ויכולתם/חובתם של הוריו לשלם את מזונות נכדיהם. באשר לנכסיו של האב, טענה ב"כ האם שהורי האב נתנו לאב נכסים יקרי ערך במתנה, ועיכבו את הרישום על שמו עד שלא ניתן היה לחייבו במזונות ילדיו. כראיה ציינה שעבור הייצוג בהליכים הפליליים של האב שולם סכום של כחצי מיליון ₪. וכן, שהאב שילם את הקנס בסך 40,000 ₪ שהושת עליו על ידי ביהמ"ש בתשלום אחד. ב"כ האב הכחישה את טענת ב"כ האם שלאב ישנם נכסים, וטענה שלאב אין כל, ואת ההליכים המשפטיים מממנים קרובי משפחתו. באשר להורי האב, טענה ב"כ האם שלהם הכנסה גבוהה ממשרות מכובדות ונכסים מניבים. ב"כ האב טענה שהכנסת הורי האב מנכסים ועבודה סבירה, ואף אם הכנסתם הייתה גבוהה כנטען, לא ניתן לחייבם במזונות נכדיהם.

ב"כ הצדדים אישרו שהוקמה קרן צדקה מיוחדת לטובת האם והילדים שגייסה סכום של 570,000 ₪. ואישרו שבזכות הקרן, האם הניחה לתביעת המזונות במשך כשנתיים. המחלוקת בין הצדדים הייתה באשר למצב הקרן בחודש יולי 2020 שבו התחדשו ההליכים. ב"כ האם טענה שעוד קודם לכן הכסף תם. והסבירה שהאם קבלה כ-230,000 ₪, והיתר שולם כעמלה. ב"כ האב טענה שנוסף סכום נאה שיכול לשמש את האם. ב"כ הצדדים הציגו בדיון מסמכים שונים שלא ניתן היה להכריע על פיהם לכאן או לכאן.

לנוכח שחרורו הקרוב של האב מן הכלא, בחודש אוגוסט הקרוב או בסוף השנה האזרחית, טענו ב"כ הצדדים גם באשר לכושר השתכרותו לאחר השחרור. שתיהן הסכימו שאדם עם רקע כמו שלו אינו 'מצרך מבוקש' בשוק העבודה. בכל זאת היו ביניהם פערים. ב"כ האם טענה שהאב יכול להשתכר כ-10,000 ₪, וב"כ האב טענה שהוא יכול להשתכר לא יותר מ-6,000 ₪.

דיון

הנחת בית הדין היא שלאב אין הכנסה מעבודה ואין רכוש שהוא בר מימוש. טענות האם בדבר הכנסה פוטנציאלית מעבודה בין כותלי הכלא לא הוכחו. נציין שעבודה בשכר של אסיר בכלא ומחוצה לו, נעשית במסגרת הליך השיקום של האסיר. אין לפנינו כל אינדיקציה שהאב נמצא בהליך כזה. בוודאי כעת כשהוא נמצא בכלא שמור שבו אסורים עבריינים 'כבדים'.

באשר למשפחת האב. היא אינה צד להליך זה. בדיון שהתקיים ביום ז' בשבט תשע"ח (23/01/18) אף נמחקה תביעת אבי האב לקיים הסדרי שהות של ילדי הצדדים עמו.

הדיון אם כן הוא האם ניתן לחייב אב שאין לו יכולת לעבוד ולהתפרנס במזונות ילדיו. לדיון שני שלבים. בשלב ראשון נדון בעיקר חיוב מזונות עד גיל שש, ובשלב שני נדון במזונות מגיל שש ואילך מתקנת הרבנות הראשית.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בסיפא של פסק הדין נעסוק בשאלת שיעור המזונות העתידיים שישלם האב לילדיו לאחר שחרורו מן הכלא.

פרק א': פסיקת מזונות לילדים עד גיל שש שאביהם אינו יכול להשתכר

הדין בחיוב אב שאינו יכול להשתכר במזונות ילדיו נוגע בשורש ויסוד החיוב.

הא דאב חייב במזונות ילדיו, מבואר בגמ' בכתובות (ס"ה ע"ב), ונפסק בשו"ע (אה"ע סי' ע"א, סעי' א'). הסכמת רוב הפוסקים שהחיוב הוא מתקנת חכמים באושא. ויש ראשונים שסוברים שהוא חיוב מהתורה. ובגדר החיוב נחלקו הראשונים, דעת הר"ן (על הרי"ף כתובות כ"ח ע"ב מדפיו) שהוא חלק מחובתו לזון את אמם, שאם לא יזונם, האם לא תוכל להעמיד את עצמה ותזון אותם משלה, ונמצאו מזונותיה חסרים. ודעת הרמב"ם (הל' אישות פי"ב הי"ד) והרא"ש (כתובות פ"ד סי' י"ד) והמהר"ם מרוטנבורג (הביאו הרא"ש שם) שהוא חיוב שעומד בפני עצמו, שבכמה דינים שווה לחיוב של בעל לזון את אשתו.

הרחבה בעניין יש בקונטרסי "חובתם של הורים לזון את ילדיהם לפי דין תורה" (סי' א' סעי' ג', ובהע' שם).

ולהלן נברר שאף שתקנת חכמים זו היא בעיקרה תקנה מעשית שאב יזון את ילדיו בהווה, יש בכללה חיוב משפטי – ממוני על האב לזון את ילדיו, שמכוחו האב חייב לשלם את מזונות העבר של ילדיו. כן נברר שלענין חיוב זה, אין הבדל בין אב שילדיו נזקקו למזונות ולא ניתן היה לחייבו לזונם מפני שהלך למדינת הים או מפני שלא היה לו ממון והוא סירב לעבוד ולפרנס את ילדיו, לבין אב שילדיו ניזונו על ידי אחר ולא נזקקו לו, שכך או כך החיוב המשפטי – ממוני קיים.

חיוב אב במזונות ילדיו, חיוב משפטי - ממוני

ביסוד תקנת חכמים שאב חייב לזון את ילדיו, ישנה סברה שאב אינו יכול להטיל את מזונות ילדיו על הציבור. ובילדים עד גיל שש שכלל אינם יכולים לכלכל את עצמם, חכמים הטילו עליו חיוב משפטי גמור לזונם (עי' בקונטרסי סי' ב' סעי' ב', ובהערה 29).

מתבקש אם כן, שהאב יהיה חייב לזון את ילדיו בהווה, ופטור מלשלם את מזונות העבר דמאי דהוה הוה. ואולם מצאנו בראשונים שהשוו את מזונות הילדים למזונות האישה (עי' בקונטרסי הנ"ל, סי' א' שם), ולדעת הר"ן מזונות הילדים הם בכלל מזונות האישה. ואיתא בגמ' בכתובות (ק"ז ע"ב) וביבמות (פ"ה ע"א) ובשו"ע (אה"ע סי' ע' סעי' ח'), שבעל שהלך למדינת הים, ואשתו לוותה ואכלה, חייב לשלם את ההלוואה שנטלה האישה עבור מזונות העבר. ובתשובת הרמב"ם שתובא להלן מבואר שדין מזונות הילדים כדין מזונות האישה לענין מזונות העבר.

והא דאיתא בגמ' בכתובות ובשו"ע שם, שבעל שהלך למדינת הים ועמד אחר זון את אשתו, שהניח את מעותיו על קרן הצבי והבעל פטור מלשלם לו, אין זה משום שהבעל פטור מלשלם עבור מזונות העבר של אשתו, אלא משום שהאחר שזון את אשתו פרע את חובו. ובפורע חובו של חברו, דעת רוב הראשונים וכן פסק השו"ע (חו"מ סי' קכ"ח סעי' א') שחברו פטור. ואף ר"ת שמחלק בין פורע חובו של חברו, שחברו חייב לשלם לו, לזון את אשת חברו, שחברו פטור מלשלם לו, מודה שחובות העבר לבעל חוב ולאשה נפרעו, והא דבעל חוב חייב לשלם למי שפרע את חובו הוא מדין נהנה, ומזונות אשה שאני שאלמלא זנה, הייתה מצטמצמת ומסתפקת במעשי ידיה או מחזרת על הפתחים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אמנם לדעת הרא"ה (כתובות שם. הביאו הר"ן כתובות ס"ג ע"א מדפי הרי"ף, והב"י אה"ע שם) שכתב שאשה שהלך בעלה למדינת הים היא כמו שליחה של בעלה ללוות מאחרים עבור מזונותיה, אין מהלכה זו ראייה שבעל חייב לשלם עבור מזונות העבר של אשתו, שאשה שהלך בעלה למדינת הים שאני, דהיא שליחה של בעלה ללוות עבור מזונות ההווה. אבל לדעת רש"י (כתובות שם ד"ה חנן) והרי"ף (להלן בבעה"ת) והמרדכי (ב"ב ס' תקצ"ו) הר"ן (כתובות ס"ג ע"א מדפי הרי"ף) שכתבו שהבעל אינו חייב למלוה דבר, והמלוה תובע את האשה והיא את הבעל, ולדעת הבעה"ת והמרדכי והר"ן שכתבו שהמלוה תובע את הבעל מדינא דר' נתן בנושה בחברו וחברו בחברו, שמוציאים מזה ונותנים לזה (עי' שו"ע חו"מ ס' פ"ו סעי' א'), וכ"פ הרמ"א (אה"ע ס' ע' סעי' ח'), וכך הסכימו האחרונים כדעתם, ליתא לדעת הרא"ה, ושפיר יש ראייה מהלכה זו שבעל חייב לשלם עבור מזונות העבר של אשתו.

חיזוק ליסוד זה, שבעל חייב במזונות העבר של אשתו וילדיו כל עוד המזונות לא שולמו על ידי אחר, יש בפסקי הדין שדנו באשה שזנה את ילדיה משלה בסתם, שנקבע בהם שאשה שהיא בעלת ענין במזונות ילדיה היא בבחינת מלוה לילדיה, וחוזרת ותובעת את המזונות מהבעל. (עי' בקונטרסי ס' ו' סעי' א', ובהע' 51 עמ' 42-43). מבואר שבעל ענין, שמטבע הדברים אינו פורע מזונות עבור הבעל, רשאי לתבוע מהבעל את מזונות העבר.

ובאמת צ"ב, מדוע הבעל חייב לשלם לאשתו עבור מזונות העבר? ואין לומר שבכל רגע שהבעל לא זן את אשתו כראוי לה חל עליו חיוב כספי בשיעור המזונות, דהא באופן שהאשה הצטמצמה או ניזונה מהצדקה הבעל לא חייב לשלם לה עבור מזונות העבר. ומן ההכרח לומר שהחיוב של הבעל לזון את האשה כולל בתוכו חיוב משפטי – ממוני לשלם לאשה את ההפסד שנגרם לה עקב כך שהבעל לא סיפק לא את מזונותיה.

ועי' ברשב"א (מיוחסות לרמב"ן ס' י"ד) ובתרומת הדשן (ס' שי"ז) וכ"פ הרמ"א (אה"ע שם) שאשה שהלך בעלה למדינת הים לאו דווקא, והוא הדין כשהבעל כאן, ועמד אחד וזן את אשתו, דהניח את מעותיו על קרן הצבי. ופשוט שהוא הדין בעמד אחד והלוא לאשה לצורך מזונותיה, שהבעל חייב לשלם את החוב.

חיוב משפטי – ממוני, באב שאין לו נכסים

בראשונים מבואר שחיוב משפטי – ממוני זה, אינו מוגבל למקרה שיש לבעל נכסים שניתן לגבות מהם את מזונות האשה והילדים, אלא אף בעל שאין לו נכסים חייב בו.

כתב הרשב"א (ח"ה ס' ר"ד. הביאו הב"י אה"ע שם):

ראובן שהלך למדינת הים ותבעה אשתו מבית דין לפסוק לה ולבתה מזונות ופסקו לה ולבתה מזונות ידועים ויזונה שמעון אביה וכתבו לו ב"ד שיפרע מנכסי ראובן בכל מקום שהם לפי שהיא נזונה על ידו ועוד נתנו לשמעון כח ורשות שכל זמן שלא תמצא האשה מנכסי בעלה להתפרנס מהם שיוציא לה שמעון בתורת הלואה... והשיב ב"ד שפסקו מזונות לבת שלא כדין עשו כיון שהלך מדעתו כדתניא בפרק נערה (כתובות מח.) ומכל מקום האשה והבת לא לזון כלום משמעון כדי שתהא צריכה [לחזור] אחר נכסי הבעל להפרע ממנו שיחזור שמעון ויפרע ממנה כדרך האשה שלותה ואכלה, אלא שמעון קיבל עליו לזון והוא ידרוך על נכסי הבעל בכל מקום שימצאם אבל רואה אני שלאחר מכאן כתבו לו ב"ד וכל זמן שלא תמצא נכסים לבעל להתפרנס מהם שיוציא לה בתורת הלואה כל צרכיה. נמצא דלאחר דבקש שמעון ולא מצא נכסים לראובן כל מה שהוציא הוציא בתורת הלואה בין לה לבת ולא על

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נכסי הבעל ולא בתורת מתנה. ולפיכך הדין עמו במה שתובע להפרע מן הבת....

כותב הרשב"א, שההלואה שהלווה אבי האישה על פי בית הדין למזונות האישה והבת – בתו ונכדתו, היא הלואה לבעל, ואין לאבי האישה תביעה כנגדן, אלא אם כן ביה"ד אמר למלווה שההלואה היא לאשה ולבתה, דאז גובה את ההלוואה מהירושה שנפלה לבת. ובנדון שם, האב הלך למדינת הים מדעתו, ופסק הרשב"א שהאב פטור ממזונות הבת, ואבי האישה תובע את הבת בלבד. ומשמע מהקשר הדברים שאלמלא היה האב פטור ממזונות הבת, הייתה הבת רשאית לתבוע מאביה שישלם לה את מה ששלמה לאבי האישה עבור פירעון ההלוואה, וזאת על אף שבשעה שאבי האישה הלוח לבת – נכדתו, לא נותרו לאביה נכסים.

וכן משמע מדברי הר"ן שם שכתב וז"ל:

אבל הרא"ה ז"ל כתב דעיקר חיובו של מלווה על הבעל הוא, שכך תקנו חכמים שתהא האשה כשליח הבעל ללוות עליו דומיא דאלמנה שיפה כחה שתהא מוכרת שלא בבית דין ותהא אחריות על היתומים. אף באשת איש תקנו שיכולה ללוות על נכסי הבעל. ומיהו, היכא דלית ליה לבעל היא חייבת שאף היא נשתעבדה לו, אלו דבריו. וכיון שהוא ז"ל מודה בכך ולא דמי לגמרי לאלמנה דזכינה דאחריותא איתמי ולא עליה כלל אף כשיש לו לבעל אין לנו שיהא עיקר שעבודו של מלווה על הבעל אלא על האשה הוא והיא תובעת לבעל כדברי רש"י ז"ל.

כותב הר"ן, שהעיקר כדעת רש"י וסיעתו שהמלווה לאשה למזונותיה, תובע את האישה שתובעת את הבעל. וההשוואה שעשה הרא"ה לאלמנה שמכרה נכסי יתומים למזונותיה, אינה נכונה, שאלמנה שמכרה נכסי יתומים אינה אחראית כלל למכירה, ואשה שלווה למזונותיה ואין לבעלה נכסים חייבת לשלם משלה. ומשמע מדברי הר"ן שמה שכתב באשה שלווה למזונותיה ואין לבעלה נכסים נכון לדעת הרא"ה וכל שכן לדעת רש"י וסיעתו.

חיוב משפטי – ממוני, בילדים שניזונו

בתשובת הרמב"ם דלהלן יש חידוש נוסף, שתחולתו של החיוב המשפטי – ממוני על האב אינו תלוי בכך שהילדים יזדקקו למזונות, שאף ילדים שיש להם מזונות ממקור אחר, זכאים לדמי מזונות מהאב.

להלן המקרה הנדון בתשובת הרמב"ם (מועתק מפד"ר ז' עמ' 142-143):

ראובן גירש אשתו והיה לו בת ממנה בת ארבע שנים, וביקש לקחת בתו ולגדלה תחת כנפיו, וגרושתו מנעתה באמרה אני אגדל את בתי עמי וכו', וקבלה על עצמה בקנין לזון את בתה ולפרנסה, ואח"כ כשתי שנים נשאה האשה לאיש אחר והתנת עם בעלה השני לזון את בתה עד זמן נשואיה, ואין יכולת האיש לזונה ואין ידו משגת ובא לבי"ד.

וכתב הרב רבי פנחס הדיין בשאלתו אל הרמב"ם בזה הלשון:

מה שטוענת האם ורוצה להוציא מבעלה הראשון פרנסת שנים שעברו, יש לו לטעון ולומר מכל מקום כבר פרנסה אחר תחתיו ולא נחסרה הבת כלום. יש לנו לדמותה להלך בעלה למדינת הים ועמד אחד ופרנס את אשתו, דקיימא לן כחנן דאמר איבד את מעותיו והניחם על קרן הצבי, ואין הבעל חייב לשלם לו כלום ולא לה; או להנשא את הארוסה ופסקה עמו לזון את בתה חמש שנים מדמינן לה, שאם נשאת לאחר ופסקה עם השני לזון את בתה חמש שנים, שגם

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הראשון חייב במזונותיה ואין יכול לטעון ולומר כבר יש לה מזונות מן השני ואינו זן אותה, אף זו נמי אינו יכול לטעון, כבר יש לה מזונות מן השני, או דלמא לא דמי, דהתם חייב עצמו בתנאי וחוב יש לבת עליו ואינו יכול להשתמט עצמו מן החוב, אבל תקנת אושא אינה אלא בזמן שהבנים קטנים ואין להם במה יתפרנסו, אבל אם היה להם במה יתפרנסו, לא רבותינו חייבו בתקנת אושא.

והרמב"ם השיב לרבי פנחס הדיין, בזה הלשון:

ועל עסקי המזונות שעברו, אם מדמינן לאחד שעמד ופרנס את אשתו או לזו שפסקה על מזונות הבת עם הראשון או האחרון, ודאי שדבר זה צריך עיון הרבה ואיכא לדמותה להאי ואיכא לדמותה להאי. ודעתי נוטה שהאב חייב במזונותיה שנים שעברו, שזה שעמד ופרנס הניח מעותיו על קרן הצבי ולא יקח כלום. וכן זה מתחלת פרנסתו על דעת שאין זה חייב ונמצא שהוא חייב.

מחלוקת הרמב"ם ורבי פנחס הדיין, נדונה בארוכה בפסקי דין רבניים ז' שם, ונאמרו בה שני פירושים, של אבה"ד הגרש"ב ורנר זצ"ל, ושל חבר ביה"ד הגרש"ג צימבליסט שליט"א. ובקונטרסי (שם עמ' 45) הצעתי פירוש אחר שלעניות דעתי מתיישב יותר עם לשון התשובה. ולכל הפירושים, הכרעת הרמב"ם היא שחיובו של האב במזונות ילדיו הוא חיוב ממוני גמור שאם לא התממש על ידי מזונות בעין, חל על האב חיוב כספי לשלם לילדיו את דמי המזונות. ההבדל בין הפירושים הוא בטעמו של הרמב"ם, שלדעת הגרש"ב ורנר הוא משום שהרמב"ם סובר שמזונות ילדים הם מהתורה, ולדעת הגרש"ג צימבליסט הוא נכון אף לסוברים שמזונות ילדים הם מדרבנן. הפירוש שהצעתי עוסק בעיקר בביאור החילוק בין הנדון בתשובה שם, לבין מי שעמד וזן את אשת חברו שהניח מעותיו על קרן הצבי. שבנדון בתשובה שם, האב שלא זן את בתו גרם לה להפסד ממון, שאם היה זן אותה, הייתה זכאית לקבל דמי מזונות משמעון בעל אמה.

ובתשובה זו של הרמב"ם יש חידוש מופלג, שעל אף ששמעון בעל האם אינו זכאי לתשלום כל שהוא מהבת או מאביה עבור המזונות שנתן לבת, הבת רשאית לתבוע מאביה שישלם לה את דמי המזונות שהיה צריך לתת לה באותה תקופה. שהחיוב המשפטי - ממוני של האב לזון את ילדיו קיים גם כאשר הילדים אינם זקוקים למזונות. ובקונטרסי שם כתבתי שבמקום שאין לילדים דררא דממונא, פשוט שהאב אינו צריך לשלם להם עבור מזונות העבר, דהא ניזונו ממקום אחר ולא הפסידו דבר. ובתשובה שם, אלמלא קבלו מזונות משמעון, היו הילדים יכולים לקבל מזונות מהאב ולקבל משמעון דמי מזונות.

חיוב משפטי – ממוני, באב שאינו רוצה או יכול להשתכר

מסקנת דברינו עד כה היא שחיובו של האב לזון את ילדיו אינו מוגבל למתן מזונות בעין, אלא הוא חיוב ממוני – כספי, שאב שלא קיימו בשעתו, חייב לשלם לילדיו את ההפסד שנגרם להם בשל כך.

ולמעלה כתבתי שמהרשב"א והר"ן מוכח שבעל שאין לו נכסים, חייב לשלם לאשתו שלווה לצורך מזונותיה. ומסתימת הפוסקים משמע שאף לדעת ר"ת בתוספות (כתובות ס"ג ע"א), הביאו הטור (אבן העזר, סימן ע'), שבעל שאין לו נכסים אינו חייב להשכיר את עצמו כדי לפרנס את אשתו, חייב לשלם לאשתו שלווה לצורך מזונותיה.

ובמזונות ילדים, כתב התוי"ט (כתובות פ"ד מ"ו) שלדברי הכל האב אינו חייב להשכיר את עצמו כדי לפרנס את ילדיו. הרחבה בעניין, בקונטרסי (סי' א' סעי' ט', ובהערה 19). ופשוט שחיוב אב במזונות ילדיו לא גרע מחיוב בעל במזונות אשתו, שאף לדעת ר"ת שהוא אינו חייב להשכיר את

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עצמו, חייב לשלם לאשתו שלוותה לצורך מזונותיה. והוא הדין אב, שאינו חייב להשכיר את עצמו לדברי הכל, שחייב לשלם לילדיו שלוו לצורך מזונותיהם.

ויש לעיין, מה יהיה דינו של אב שאין לו נכסים ולא יכולת לעבוד ולפרנס את ילדיו, וילדיו לוו לצורך מזונותיהם. ולכאורה פשוט שכשם שאב שאינו חייב להשכיר את עצמו כדי לזון את ילדיו, חייב לשלם להם את מה שלוו לצורך מזונותיהם, כך אב שאינו יכול להשכיר את עצמו, חייב לשלם לילדיו את מה שלוו לצורך מזונותיהם. שלאב יש חיוב משפטי – ממוני לזון את ילדיו, וחיוב זה לא פקע.

וכן כתבו בפסק דין שניתן בביה"ד הרבני בירושלים, בהרכב הדיינים הגאונים: הרב ש. שפירא; הרב מ.י. מילצקי; הרב א. כהן (פורסם בפד"ר ט"ז עמ' 349 ואילך). תורף פסק הדין בתמצית: בעל שאין לו נכסים חייב במזונות אשתו; בעל אינו חייב לפעול כדי לקבל הלואה על מנת לזון את אשתו, אך אינו יכול לסרב לקבל הלואה כדי לזון את אשתו; דין מזונות הילדים כדין מזונות האשה.

ופסקו שם על פי דרכם, שבעל שאין לו נכסים, היושב במאסר ואינו יכול להשכיר את עצמו, חייב במזונות אשתו וילדיו. ומה שבית הדין יפסוק לחובתו ישולם על ידי הביטוח הלאומי לפי חוק, וכשהבעל יצא מן המאסר ישלם את החוב לביטוח הלאומי.

פסק דין זה אומץ על ידי ביה"ד הגדול, בפסק דין שניתן בתיק 832682/1, מפ"כ של הגר"ח איזור זצ"ל, שהרחיב במקום שקיצרו בפסק הדין הנ"ל, והוסיף נופך לדברים, וכתב שמן המקורות שהביאו בפסק הדין הנ"ל מוכח, שחיוב מזונות אינו חוב של מצוה לזון את הילדים, אלא חיוב ממוני גמור.

מסקנת הדברים מתוך פסק הדין:

נמצא לפי זה כי לגבי קטני קטנים נפשט הספק ויש על האב חוב ממוני לזונם גם אם אין לו ממון אלא שהוא פטור מלעשות מעשה כגון ללוות או לעבוד. לגבי אשתו החמירו חז"ל יותר מחוב רגיל שמחויב לעבוד ולפרנסה, אבל לגבי קטני קטנים כתב התו"ט בפרק נערה שאין האב מחויב לעבוד כדי לפרנסם. אולי י"ל התו"ט סובר כרשב"א שפרנסת קטני קטנים הוי מצוה בלבד המוטלת על האב. אבל לדעת רא"ש והמהר"ם שהשוה מזונות קטני קטנים למזונות אשתו, וחייב בהם גם כשיש לקטנים ממון משלהם, אולי צריך גם לעבוד ולפרנסם. מכל מקום החובה לעבוד ולפרנס אינה מגרעת בכך שיש כאן חוב ממוני אלא רק תוספת על חוב הממון, וכ"ז במזונות דרבנן הן של האשה והן של קטני קטנים. אבל במזונות דאורייתא אם אין לו אינו חייב לה כלום וכל החיוב שלו הוא שתחלוק עמו במה שיש לו.

והן הם הדברים שהוכחתי לעיל, שחיוב האב במזונות ילדיו הוא חיוב משפטי – ממוני. על החילוק בין חיוב מזונות מדאורייתא ומדרבנן ומקורו, ע"ע להלן.

אלא שאכתי יש לעיין במסקנת פסקי הדין שאסיר שאין לו ממון, ואינו יכול לעבוד ולהשתכר, חייב במזונות ילדיו. דאף שחיוב האב לזון את ילדיו הוא חיוב ממוני, יסודו מתקנת חכמים, והדעת נותנת שתקנה זו נאמרה במי שיכול לעשות כן, שיש לו נכסים, או שאין לו נכסים והוא יכול להשכיר את עצמו ולזונם. ואף שלמדים מהפסוק עבדי ולא עבדים לעבדים שאסור לכפות על אדם להשכיר את עצמו (עי' בקונטרסי שם), אין מניעה שהאב יעשה כן מעצמו ויזון את ילדיו, ושפיר יש לומר שאם אינו זן את ילדיו, חל עליו חיוב משפטי – ממוני לשלם את מזונות העבר. אבל באב

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שאינו יכול לזון את ילדיו יש לומר שמעיקרא לא חייבוהו חכמים במה שאינו יכול לעשות, וילדיו יתפרנסו מן הצדקה.

ומצאנו נדון דומה, במזונות חרש – אלם. בפסק דין שניתן בביה"ד הגדול, בהרכב הדיינים הגאונים: הרב י' ש' אלישיב; הרב א' גולדשמידט; הרב ש' ישראל (פורסם בפד"ר ה' עמ' 298 ואילך), יש שלש דעות. דעת הגר"ש אלישיב שחרש שאינו בר חיובא, פטור מתקנת חכמים לזון את ילדיו, וכל חיובו הוא מהלכות צדקה, ובאופן שילדיו נולדו בזמן שהיה פקח. דעת הגר"ש ישראל שאף שחרש אינו בר חיובא בכל מקום, במזונות ילדים שחיובם הוא מכח אבהותו, החרש חייב. והגר"א גולדשמידט מצדד בדעת הגר"ש ישראל, ומציין לפסק אחר שכתב בשבתו בביה"ד ת"א (יובא להלן) שבו כתב שחיוב במזונות אישה וילדים הוא חיוב אישי שלו הלכות מיוחדות.

ולכאורה אף דינו של אב אסיר שאינו בר הכי לזון את ילדיו יהיה תלוי במחלוקת בין חשובי הדיינים. שלדעת הגר"ש אלישיב אב אסיר שאין לו נכסים ואי אפשר לחייבו לזון את ילדיו מדין צדקה, פטור ממזונותיהם. ולדעת הגר"ש ישראל אב אסיר חייב במזונות ילדיו מכח אבהותו אף על פי שהוא אינו יכול לזונם.

ואולם לאחר העיון נראה שלפי שתי הדעות העיקריות בפסק הדין דהתם, נדון דידן שאני. לדעת הגר"ש אלישיב יש לחלק בין אב חרש דאינו בר הכי להתחייב, לאב אסיר שהוא בר הכי להתחייב, אלא שהוא נמצא במצב זמני שמונע ממנו לקיים את החיוב. ולדעת הגר"ש ישראל, עיין בפסק הדין שם שכתב שחיוב המזונות הייחודי בחרש חל מתקנת חכמים על נכסיו. דגם לפי חידושו, לא חייבו חכמים את החרש גופא לזון את ילדיו. ובאב אסיר שאין לו נכסים, לא שייך לומר כן.

שוב ראיתי שיש ראיות מדברי הפוסקים, שאף אב שאינו יכול לעשות דבר כדי לזון את ילדיו, אינו פטור מחיוב זה.

ראיה מסוגיא דמסדרין לבעל חוב

איתא במשנה בערכין (כ"ג ע"ב):

אף על פי שאמרו חייבי ערכין ממשכנין אותו, נותנין לו מזון שלשים יום וכסות שנים עשר חדש, מטה מוצעת וסנדליו ותפליו, לו אבל לא לאשתו ולבניו.

ובביאור הלכה זו, כתב בעל התרומות (שער א' חלק א, אות ד'. הביאו הטור חושן משפט, סי' צ"ז) וז"ל:

ויש מן הראשונים שטעו ואמרו שאם קדמה האשה למלוה שתשבע ותטול. והשיב להם הרב אלפסי ז"ל שנשתבשו, שאין לאשה מזונות לעולם לא מקרקעות ולא ממטלטלין עד שיפרע המלוה ואף שהיא קדמה, דהלכה רווחת היא אבל לא לאשתו ובניו, הלכך לא תשבע ותטול. גם כתב הנני מוסיף לכם עוד ביאור שטעם הדבר מפני ששעבודו של מלוה הוא מן התורה, וכדעולא דאמר שעבודא דאורייתא, ומזונות אשה ובניה מדרבנן, וכדאמרינן באושא התקינו וכו', וכדאמרינן נמי תקנו מזונות תחת מעשה ידיה הילכך אתי שיעבודא דאורייתא ומבטל שעבודא דרבנן.... ומסתברא דלא מבעיא שלא תיטול האשה מזונות שעתידה לזון מהם אלא אף לותה אותם בשטר אף על פי שקדמה הלואה מזונותיה בשטר להלואתו בשטר של בעל אין הלואה המזונות נגבית כלום מנכסי הבעל עד שיפרע מלוה שלו מפני שכשלוות בשטר ואכלה היא נשתעבדה לבעל חוב ומנכסים שלה הוא גובה... ואין לבע"ח על

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הבעל שום שעבוד בעולם, ולא אמרו שהוא חייב במזונותיה כמו שהיה מתחלה כל' שלא מחלה אותן והיא תובעת ממנו ופורעת לבעל חוב, א"נ מוציאין ממנו מזונותיה ונותנין לו מדר' נתן, אבל שעבוד דמלוה מזונותיה עליה דבעל לא חאיל להיות קודמת...

והאחרונים התקשו מאד בביאור דבריו. עי' דרישה (חו"מ שם אות מ"א). ובפרישה (חו"מ שם אות מ"א) כתב מהלך מחדש ליישב את דבריו, וז"ל:

מה שנראה לי מסברא, והוא דמזונות אשתו בין למאן דאמר שהם דאורייתא בין למאן דאמר דרבנן על כל פנים מסתברא דלא חייבתו התורה ולא חכמים בתורת חוב דהיינו להרעיב נפשו וליתן מזונות לאשתו על כל פנים כדין בעל חוב. אלא חייבתו תורה או חכמים להיות אשתו כגופו דהיינו ליתן לה שארה וכסותה כמו שמאכיל ומלביש נפשו ואף שקנו ממנו בקנין סודר על כתובתה ומזונותיה מכל מקום לא נקנה כי אם על פי מה שחייבתו תורה וחז"ל וכפי הנהוג. וזהו שכתבו הרי"ף ובעל תרומות דמזונות אשתו דרבנן ר"ל הם מפרשים מה שכתוב בתורה שארה דרוצה לומר שהיא תשווה לו ומחויב לפרנסה ממה שהוא אוכל... ובזה מתיישב הכל דאף שכתוב בתורה שארה וסבירא ליה לרבינו דמזונות דאורייתא וגם קבל עליו כן בשטר כתובתה מכל מקום קדם לה בעל חוב מטעם שכתבתי דלבעל חוב חייב בתורת חוב מה שאין כן אשתו דכשאין לו מזונות לנפשו פטור ממזונותיה ואף אם לוותה מאחרים בשטר שזמנו מוקדם לזמן בעל חוב שלו מכל מקום השטר חוב אינו עליו אלא שהוא מחויב ליתן לה מזונות... ודווקא בלותה שאז הוא מחויב לשלם מזונותיה דלשעבר והם עליו לעת עתה בחוב מה שאין כן במזונותיה דלהבא מטעם שכתבתי דכיון דלא נשאר בידו כלום לפרנס נפשו גם פרנסת אשתו אין עליו בתורת חוב. ואף שמניחים לו מזון ל' יום וכסות י"ב חדש ובאבן עזר סימן ע' כתב בשם הרמ"ה דאפילו אי לית ליה מזוני אלא אחד יומא חייב למיזן אשתו מינייהו או למיכל בהדיה ממאי דאכיל מכל מקום כיון דמן הדין היה הבעל חוב נוטל הכל אלא שהתורה נטלה מבעל חוב וזיכתה לו וכנזכר לעיל וילפינן דלו ולא אשתו משום הכי אין חיוב מוטל עליו ליתן לאשתו מאלו מזונות שזיכתה לו תורה מדמי בעל חוב (מיהו יש לומר דצריך לחלוק עמה אלו מזונות שזיכתה לו תורה וכמו שכתב בשלחן ערוך (שם ס"ג בהג"ה) עיין שם). ואתי שפיר נמי דאע"פ דקיימא לן שיעבוד מלוה על פה דאורייתא מכל מקום כתב דהלואה למזונותיה שוה לו מטעם שכתבתי דהא גם מה שלותה למזונותיה ועליו לשלמו עתה מוטל עליו זה החוב מן התורה אלא דאין לו שום קדימה כיון שהשטר חוב לא נכתב עליו כי אם עליה.

כותב הפרישה, שמה שכתב הרי"ף שמזונות אישה מדרבנן אינו כפשוטו, אלא רצונו לומר שחכמים מפרשים שחיוב מזונות אישה מהתורה אינו כחיוב ממון בעלמא אלא הוא חיוב לזון ולכלכל את האישה כשם שהבעל זן ומכלכל את עצמו. ובעל שכל ממונו משועבד לחובו, ואין לו כדי לזון את עצמו, פטור ממזונות אשתו. ואף שמסדרים לבעל חוב ונותנים לו מזון ל' יום ועוד, אין הסידור מממון של הלואה אלא מממון של המלוה שמצווה לתת ללוה, ואינו מצווה לתת לאשתו וילדיו. ובמה הדברים אמורים, במזונות דמכאן ולהבא, שאת מזונות העבר שהאשה לוותה עבורם, חייב הבעל לשלם מהתורה. וחוב זה שווה להלואה בעל פה של הבעל, אך לא להלואה בשטר. על אף שהאשה לוותה עבור מזונותיה בשטר, והלואתה קדמה להלואת הבעל, המלוה קודם לגבות, דשטרו הוא על הבעל, והשטר על הלואת האשה אינו על הבעל אלא על האשה.

ומבואר בפרישה שאף בעל שכל ממונו משועבד לחובו ואין לו כדי מחייתו, חייב מהתורה לשלם לאשתו שלותה עבור מזונות העבר. ואין לומר דבפרישה מיירי בבעל שיכול להשכיר את

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עצמו ולפרוע את חובו ואת מזונות אשתו ומסרב לעשות כן, אבל בעל שאינו יכול לעבוד או שגם אם יעבוד לא יוכל לשלם את חובו ואת מזונות אשתו, פטור מן המזונות. דהא כתב הפרישה שאף המזונות שמניחים לבעל לל' יום הם משל המלוה, כלומר שהחוב הוא כנגד כל ממונו, והמזונות שמסדרין לו לל' יום נגרעים מהפירעון. מובן אם כן שאף אם יעבוד הבעל וישתכר, שכרו ישמש לפירעון החוב חלף מזונותיו, ולא יהיה פנוי לתשלום חוב מזונות העבר של האשה. ואין לומר שהבעל יעבוד וישתכר כדי מזונותיו, ואת המזונות הללו יחלוק עם אשתו כמו שכתב הפרישה, דהא במזונות העבר מיירי.

וחידושו של הפרישה אינו מוסכם. שבפסק דין שניתן בביה"ד ת"א, בהרכב הדיינים הגאונים: הרב א' גולדשמידט; הרב י' קולייץ; הרב ש' מזרחי (פורסם בפד"ר ב' עמ' 65 ואילך), כתבו (עמ' 88) שהב"י (ח"מ שם ד"ה ולא מבעיא בסה"ד) דלא ניחא ליה בחילוק הפרישה, וההפלאה (קו"א אה"ע סי' ע' ס"ק ח' ו-כ') שנקט בפשטות שחייב מזונות אשה הוא בדמים, חולקים על הפרישה וסוברים שחייב מזונות אשה הוא חיוב ממוני גמור.

ואכתי יש לדחוק בדברי הפרישה, שמה שכתב שהבעל חייב במזונות העבר, היינו דווקא במזונות של הזמן שקדם להלוואתו, שבאותו הזמן ממונו לא היה משועבד למלוה, ושפיר יש לומר שהשתעבד למזונות האשה. ומה שכתב: ואף אם לותה מאחרים בשטר שזמנו מוקדם וכו', היינו דווקא בכ"ה"ג, שבאופן שלותה בשטר שזמנו מאוחר לשטר הלוואה של הבעל, הבעל כלל לא השתעבד למזונות אותו הזמן. ולפי זה צריך לומר, שהאשה לותה בשטר שזמנו מוקדם סכום כסף שהספיק למזונותיה עד הזמן שבעלה נטל את ההלוואה, שכנגד הסכום ששימש למזונותיה בזמן מאוחר יותר, הבעל אינו משועבד.

ואולם בסמ"ע (ח"מ שם, ס"ק נ"ז) מבואר שמסקנת דבריו שונה, שכתב וז"ל:

עיי' פרישה [סעיף מ"א], שם כתבתי והוכחתי דאפילו למאן דאמר [כתובות מ"ז ע"ב] שארה דכתיב בתורה [שמות כ"א י'] פירושו מזונותיה... נמצא שגם הן דאורייתא, אפ"ה המלוה המאוחר לנשואיה הוא קודם לה, מפני שהתורה לא חייבתו ליתן לה מזונות אלא כשיש לו, ואז תאכל היא עמו ותהא כגופו, משא"כ זה שאין לו... אלא שמדרכנן חייב להשתדל לה מזונות אף שאין לו, וכמ"ש בכתובה אנא אפלא ואיזון וכו'. [ו]מ"מ אף שחייב לה מדרכנן וגם שטר כתובה בידה, מ"מ לא עדיף שטרה כשטר שביד המלוה, שהמלוה [ה]לוה לו וחייב לשלם לו מן התורה.... ואף שלותה גם היא בשטר על מזונותיה ואותו שטר הוא מוקדם לשטר שלוה בו בעלה, מ"מ המלוה ש[ה]לוה לה אין לו שום שעבוד על הבעל כי אם עליה. ואף שהיא באתה עתה לגבות מהבעל והבעל חייב ליתן לה מזונות מדרכנן [ולא מדאורייתא כיון שלא אכלה עמו] ממה שיש בידו, מ"מ כיון דבשעה שבאתה לגבות כבר ליה בעל מבעל חובו ונתחייב לו בשטר, משו"ה הוא מוקדם.

הסמ"ע מפרש את דברי הרי"ף כפשוטם, שהחוב למלוה שהוא מהתורה קודם לחוב המזונות שהוא מדרכנן. ומוסיף ביאור, שאף לסוברים שמזונות אישה מדאורייתא, מזונות אשת בעל חוב מדרכנן. ובעל חוב קודם אף לאשת בעל חוב שלותה לצורך מזונותיה. ואף שהיא באה כעת לגבות את חוב מזונות העבר שקדמו להלוואתו, בשעת הגביה חובו שהוא מהתורה קודם לחוב מזונות העבר שהוא מדרכנן.

והנה בסמ"ע מפורש שמזונות העבר כמזונות ההווה הם מן התורה, וכשאין לבעל ממון, הם מדרכנן, וכשהאישה לוותה לפני שלוה הבעל ובאה לגבות אחרי שלוה הבעל, כתב הסמ"ע דאזלינן בתר שעת הגביה, ובאותה שעה ממונו של הבעל משועבד. מבואר דאף על פי כן הבעל

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

חייב במזונות העבר מדרבנן. ואין לומר דרך באופן שהלוואת האשה קדמה להלוואת הבעל, דזיל בתר טעמא שבשעת הגביה ממונו של הבעל משועבד.

הראיה מדברי הסמ"ע נרמזה בקצרה בפסק הדין של ביה"ד הרבני בירושלים וביתר הרחבה בפסק הדין של ביה"ד הגדול. ואמת שלא מצאנו מי שחולק על החידוש שכתב הסמ"ע בבעל שממונו משועבד, שחייב מכל מקום מדרבנן במזונות אשתו. ואולם, קשה לייסד דין על פי דברי הסמ"ע הללו, שכבר כתב התומים (ח"מ שם ס"ק כ"א) שהם מעורבים ולא ברורים, וביאר את דברי הרי"ף בדרך אחרת. עיקר דבריו באורים (ח"מ שם ס"ק ס') עיי"ש.

ראיה מהא דבעל שאינו יכול לזון את אשתו חייב לגרשה

איתא בגמ' בכתובות (ע"ז ע"א):

אמר רב: האומר איני זן ואיני מפרנס - יוציא ויתן כתובה. א"ל ר' אלעזר אמרה לשמעיתא קמיה דשמואל, אמר: אכסוה שערי לאלעזר! עד שכופין אותו להוציא, יכפוהו לזון.

ורוב הראשונים פסקו כשמואל, וכ"פ הרמב"ם (הל' אישות פ"ב ה"א) והשו"ע (אה"ע סי' ע' סעי' ג') בזה"ל:

...ופוסקין לה מזונות כפי ממונו, ואם היה עני ביותר ואינו יכול ליתן לה אפי' לחם שהיא צריכה לו כופין אותו להוציא ותהיה כתובתה חוב עליו עד שתמצא ידו ויתן.

ובבית יוסף (אה"ע שם) כתב בשם רבנו ירוחם (מישרים נכ"ג ח"ה):

...שתמיהו על הרמב"ם למה כופין אותו להוציא מאחר שאין לו ממה לזונה דאם אין לו אין כופין כמו בעל חוב שאין לו וכן כתב רבינו תם בתשובה.

וברמ"א (אה"ע שם) הביא את דעת רבנו ירוחם ור"ת בשם י"א.

והאחרונים, הב"מ (על סי' קנ"ד סעי' ג') החת"ס (אה"ע ח"א סי' קל"א) והנוב"י (תניינא אה"ע סי' צ') ד"ה והנה אני) כתבו שלא נחלקו הראשונים בבעל שאין לו ממון ומסרב להשתכר ולזון את אשתו, דכופים עליו לגרשה. במה נחלקו, בבעל חולה או אנוס שאינו יכול להשתכר, שלדעת הרמב"ם כופים עליו לגרשה, ולדעת רבנו ירוחם אין כופים עליו לגרשה. ובחת"ס מבאר את טעמם, וז"ל:

אך הרמב"ם והמחבר סי' ע' סתמו דבריהם משמע אפילו כשאינו יכול להשתכר ולהרויח והוא חולה ואנוס אפ"ה כופים להוציא וק' קו' רבינו ירוחם והנה בכ"מ תירץ דבבע"ח אינו יכול להושיע ומה נעשה ואין לו אבל הכא הלא יכול לגרשה ולא תהי' אגידא ב' והגאון בית מאיר כ"כ מסבירא דנפשי' והחליט להלכה כמו רמב"ם והמחבר וכ"כ בס' ישועות יעקב. ולפע"ד לא נעלם זה מרשב"א ורבינו ירוחם אלא דהא במלוה ולוה קיי"ל אין גופו משועבד לו כלל ואם לא ימצא נכסים אינו יכול לשעבד בגופו ... ואשתו כגופו והוא צריך לה ואיך נוציא אשתו ממנו עבור חובו שאין לו לשלם.. זה הוא דקשי' להו לרבינו ירוחם ורשב"א.. איברא יש לחלק בשלמא הלואה דעלמא מילתא אחריתי הי' ולהוצאה ניתנו ולא נשתעבד גופו לזה אלא נכסיו אבל הכא המזונות היינו האשה בעצמה דנישאי' לו אדעתא דמזונות ואם אין מזונות אין אישות ונישואי' שפיר כופים ונוטלי' ממנו אשתו... מיהו י"ל זהו דוקא להרמב"ם וסיעתו דס"ל מזונות דאורייתא צדקו דברינו אך להפוסקים דס"ל מזונות דרבנן אין הנישואי' ומזונות תליא זב"ז כ"כ וק' שפיר קו' רבינו ירוחם...

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ומסקנת החתם סופר להלכה:

ע"כ מי שיש לו ואינו רוצה לזונה אין כופים להוציא ומי שאין לו ואינו רוצה להרויח כופים בשוטים להוציא ומי שאינו יכול להרויח שהוא חולה ואינו פושע תלי' למ"ד מזונות דאורייתא כופין בשוטים ולמ"ד לאו דאורייתא אין לכוף בשוטים עכ"פ ואמנם במילי כופים..

מבואר בחתם סופר דאף מי שהוא חולה ואנוס ואינו יכול לזון את אשתו, חייב מכל מקום במזונותיה מדרבנן, וכופים עליו במילי לגרשה. שלא הפקיעו חכמים את חיוב המזונות בבעל שאינו יכול לקיימו.

ואין לומר דמזונות אישה שאני, שהבעל יכול לגרשה ותינשא לאחר, משא"כ במזונות ילדיו, דהא הטעם דאין כופים על הבעל בשוטים לגרשה למ"ד מזונות אשה מדרבנן הוא שהמזונות לא שייכי כל כך בנישואין, ובכל זאת חכמים לא ביטלו את חיובו של בעל החולה והאנוס במזונות אשתו.

וכך פסקו בתי הדין בבעל אסיר, דשפיר יש לחייבו ואף לכפותו לגרש את אשתו מפני שאינו זנה ומפרנסה, אף על פי שאין בידו לעשות כן.

בפסק דין שניתן בביה"ד בירושלים, בהרכב הדיינים הגאונים: הרב א' י' וולדנברג; מרן הראש"ל; הרב י' קפאח (פורסם בפד"ר ג' עמ' 220 ואילך, ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' מ"ב, קונטרס אורחות המשפטים חלק ג'), כתבו (בעמ' 221):

והנה בבואנו לדון לפי המצב של באשר הוא שם כפי שהאשה נמצאת כעת לפנינו אשר באשמת הבעל הוא נמצא במאסר שנים ועי"ז האשה מנועה ממנו מכל החיובים שהבעל חייב באשתו נראה ברור כי הבעל מחויב לפטור את אשתו בג"פ, כי ע"י פשיעתו הקודמת הוא כעת במצב של מורד באשתו ממזונות ותשמיש. עיין תוס' בכתובות ר"פ המדיר ד"ה יוציא, וכן עיין בתוס' יבמות דף ס"ד ע"א ד"ה יוציא וברא"ש שם סי' י"א, וכן בשו"ע אה"ע סי' קנ"ד ברמ"א סעי' ג' ובפ"ת סק"ח, ויתר בנקודה זאת בנידוננו שאין בידינו לכוף לזונה או לשמש עמה, כי כעת הדבר לא מסור כבר בידי הבעל, כי אסור הנהו בבית האסורים, וכאמור אין האשה מחויבת לסבול מכך בגלל מצבו העגום הזה באשר הוא גרם לו לעצמו בפשעו המתועב.

מבואר בפסק הדין, דזה שהבעל אינו יכול כעת לזון ולשמש עמה, אינו טעם להקל ולא לכפותו, אלא אדרבא טעם להחמיר עמו ולכפותו להדיא ולא בדרך ברירה. וכל זאת מפני דאזלינן בתר מעיקרא שבמעשיו הנפשעים גרם לכך שהוא אינו יכול לזון את אשתו, ולא בתר השתא שהוא אנוס ואינו יכול לזונה.

גם בפסק דין שניתן בביה"ד בחיפה, בהרכב הדיינים הגאונים: הרב י' נ' רוזנטל; הרב ע' הדאיה; הרב ב' רקובר (פורסם בפד"ר ח' עמ' 124 ואילך), דנו (עמ' 127 ואילך) בבעל אסיר שאינו יכול לזון את אשתו, אם כופים עליו לגרשה. ולא סלקא אדעתיהו שחכמים ביטלו את חיובו.

ובפסק דין שניתן בביה"ד הגדול, בהרכב הדיינים הגאונים: הרב ב' ז'ולטי; הרב ש' ישראל; מרן הראש"ל (פורסם בפד"ר ה' עמ' 329 ואילך) נקטו שבעל שנאסר בגלל מעשיו ואינו יכול לקיים את חובותיו כלפי אשתו הוא כעת אנוס ואינו מורד מתשמיש, ואף על פי כן כתבו שם:

אולם, יש לדון לחייבו בגט שהרי בשבתו בבית הסוהר הוא לא נותן לה את מזונותיה, והלכה פסוקה היא בשו"ע אה"ע סי' ע' ס"ו: ואם היה עני ביותר ואינו יכול ליתן לה אפילו לחם שהיא צריכה כופין אותו להוציא. והנה הרמ"א

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שם כתב: וי"א שאין כופין אותו להוציא מאחר שאין לו. ועיין בפתחי תשובה שם שהביא בשם שו"ת חתם סופר אה"ע סי' קל"א שמסיים לדינא, שמי שאין לו ואינו רוצה להרויח כופין בשוטים להוציא, ומי שאינו יכול להרויח שהוא חולה ואינו פושע, תליא בפלוגתא בחיוב המזונות... ואולם במילי כופין, וא"כ לכאורה צדק כב' ביה"ד האזורי בפסק דינו שחייב את המערער לגרש את המשיבה, שהרי חיוב לתת גט הוא רק כפייה במילי שלכל הדעות כופין אותו לגרש.

ואף שבמסקנת פסק הדין כתבו שהבעל אינו חייב לגרש את אשתו, לא חזרו בהם ממה שכתבו שבעל אסיר שאינו יכול לזון את אשתו חייב לגרשה. ובודאי דאין לומר שמחמת אונסו חכמים ביטלו את חיובו.

ועי' גם בשו"ת מהריט"ץ (חדשות סי' ר"מ, ד"ה זאת ועוד) שכתב שכופים על בעל אסיר דאינו זן ומפרנס לגרש את אשתו. אלא שבתשובה שם משמע דמיירי בבעל שיש לו נכסים ומסרב לזון את אשתו, ואין מכאן ראייה לנדוננו בבעל אסיר שאין לו נכסים.

חיוב משפטי – ממוני של האב לאיש שזן את ילדיו

בתשובת הרשב"א דלעיל מבואר, שביה"ד רשאי להורות לאדם ללוות כדי לזון אישה ובתה ולחייב את הבעל ישירות לאותו אדם. וכ"פ הרמ"א (אה"ע סי' ע' סעי' ח'). ובטעם דין זה נראה לכאורה, שהוא מדין שיעבוד הגוף של הבעל לזון את אשתו וילדיו. ויהיה הדין כן גם בבעל חוב בעלמא, שבית דין כופים עליו לקבל את ההלוואה המוצעת לו, ולפרוע את חובו.

ולא אאריך בפסק דין זה בעניין שאינו נצרך לנדון שלפנינו, רק בקצרה ממש אציין למה שכתבתי בקונטרסי (סי' א' סעי' ט', ובהערה 20) בנדון אחר, בבעל חוב שהתחייב לעבוד ולשלם את חובו, והעולה מן המבואר שם שבמקום שאין מניעה מצד דין איסורי – כמו הדין שנלמד מהפס' עבדי ולא עבדים לעבדים – חייב בעל לעשות כל פעולה נדרשת כדי לזון את אשתו, וה"ה אב במזונות ילדיו. ובכלל זה גם פעולה שמחילה שיעבוד על גופו.

פרק ב': פסיקת מזונות לילדים מעל גיל שש שאביהם אינו יכול להשתכר

מסקנת דברינו עד כה היא, שחיוב אב במזונות ילדיו הוא חיוב משפטי – ממוני, שחכמים לא ביטלוהו אף כשהאב אינו יכול להשתכר ולזון את ילדיו, ושפיר דמי להלוות לילדים עבור מזונותיהם, וכשיגיע זמן הפירעון, המלווה יתבע את הילדים שיתבעו את האב. לחלופין יכול המלווה לתבוע ישירות את האב מדינא דר' נתן.

ובמה דברים אמורים, בחיוב אב במזונות ילדיו עד גיל שש שהוא מעיקר הדין. ובמזונות ילדיו מעל גיל שש מתקנת הרבנות הראשית משנת תש"ד, יש לדון. שכבר האריכו בפסקי הדין, חדשים גם ישנים בגדרה של תקנה זו. ואף אני בקונטרסי (סי' ח' סעי' ב' ובהע' 57) עניתי את חלקי. ומסקנתי שיש מחלוקת בין מתקני התקנה למיישמי התקנה. לדעת מתקני התקנה, הרבנים הראשיים לישראל דאז, התקנה המשיכה את תקנת חכמים שאב חייב לזון את ילדיו עד גיל שש, אף לאחר גיל שש על כל פרטיה ודקדוקיה. לדעת מיישמי התקנה, הם חשובי הדיינים בביה"ד הגדול ומרן הראש"ל זצוק"ל, התקנה אינה ממשיכה את החיוב שהיה עד גיל שש, אלא קובעת חיוב משפטי גמור באותם מקרים שבהם יש חשש שאם ננהג לפי שורת הדין ונכפה על האב לשלם מזונות על ידי דברי כיבושין וביוש ברבים, או לפי גדר דיני צדקה, הילדים יגיעו לחרפת רעב. והמעין ביושר בדברי חשובי הדיינים, ובפרט בתשובת מרן הראש"ל זצוק"ל, יראה שהתקנה נועדה לגרום לאב שיכול לעשות זאת, לקיים את חובתו ולזון את ילדיו. ולא לחייב אב חולה או

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אנוס שאינו יכול לקיים את חובתו לשלם הלוואות שילדיו נטלו עבור מזונותיהם. ואף שכתבתי לעיל שחייב מזונות הינו חייב משפטי – ממוני. תקנת הרבנות הראשית אינה חופפת לחיוב המזונות, כאמור. ואל לנו להרחיבה אל מעבר למה שקבעו חשוכי הדינים, ש"אין לדון על פי תקנה יותר מהמפורש בה" (פד"ר ב' עמ' 92).

והנה באב אסיר, שאין לו נכסים או יכולת לעבוד ולזון את ילדיו, אף שהוא אשם במצבו, והדעת נותנת שלא יהיה חוטא נשכר, וביתר שאת בנדון דידן שהאב פשע והרשיע עד מאד ופגע בילדיו הרכים שלוקים בכפלים, יש לדון האם ניתן לחייבו לפי הדין.

דעת חברי ביה"ד הגדול בפסק הדין הנ"ל (בתיק 832682/1) שלפי הגיונם של הדברים שנכתבו בפסק הדין של ביה"ד בירושלים הנ"ל, אף לאחר גיל שש חייב אב אסיר שאין לו נכסים לזון את ילדיו, מכח תקנת הרבנות הראשית. וכך כתב הגר"ח איזרר זצ"ל שם:

גם לענין תקופת הגיל של תקנת הרבנות הראשית שיש לחיוב למזונות ילדים עד גיל 15, הרי זה חוב ממון (אלא שיתכן שאם יש להם לא תיקנו), אבל כשאין להם הרי זה חוב ממון שאם אין לו אזי ג"כ לא נפק מכלל חיובא. בנוסח התקנה שמצאתי נאמר שבאו להרחיב את החיוב של קטני קטנים עד לגיל 15 (ולא מתורת צדקה), אמנם כאשר היכא שחיובו מתורת צדקה ברור שאם אין לו אין שום חיוב והיינו מעל גיל 15.

דעה זו, שהתקנה הרחיבה את החיוב של קטני קטנים עד גיל 15, קרובה לדעתם של מתקני התקנה כאמור. וכזאת היא דעת הגר"ח איזרר זצ"ל במאמר שפרסם בתחומין (ח', עמ' 69 - 86) שכותרתו "חיוב מזונות לילדים המתנכרים לאביהם", שתקנת הרבנות הראשית לאחר גיל 6 היא הרחבה של תקנת חכמים עד גיל שש. אולם, דעה זו אינה מוסכמת כפי שהרחבתי בקונטרסי שם, והדעה העיקרית להלכה שמטרת התקנה היא לגדור בפני אבות שמתעלמים מצורכי ילדיהם ואינם דואגים להם כראוי.

אולם גם לפי דעה זו שלדעתנו היא העיקר להלכה, יש יסוד בדין לומר שאדם שמעולל מעללי רשע, ופוגע ביוצאי ירכיו, ומביא על עצמו את מצבו האומלל שבו הוא לא יכול לפרנס את ילדיו, אינו שונה מאב שמתעלם מצורכי ילדיו, שלגביו אין חולק שתוקנה תקנת הרבנות הראשית המחייבת את האב לשאת במזונות ילדיו לאחר גיל שש.

מכל מקום, לנוכח זניחת התביעה זמן רב, והעובדה שבמשך השנים האם נעזרה בכספים שנתרמו לקרן ייעודית שהוקמה לצורך העניין, ושכזכותם נהנו היא וילדיה לחיי רווחה, יש לקבוע את תחילת החיוב למועד שבו הגישה האשה את בקשתה למתן החלטה. כמו כן, לאור הנימוקים דלעיל, יש להגביל את החיוב לסכום המקסימאלי שמשולם על ידי המוסד לביטוח לאומי. הגבלה זו תתקיים עד שהאב ישוחרר מן המאסר. אז יחויב האב בסכום מזונות ראוי. בהתחשב ברקורד של האב המשפיע על כושר השתכרותו לאחר צאתו מן הכלא, יש לקבוע כעת סכום מינימאלי שבו יחויב האב. ככל שיוכח שלאב השתכרות גבוהה יותר.

הרב עידו שחר – דיין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

פסיקתא

- א. החל מחודש אוגוסט 2020 ישלם האב למזונות חמשת ילדיו את הסכום המקסימאלי שהמוסד לביטוח לאומי משלם לאם על פי פסק דין למזונות ילדים. האם תגיש לבית הדין אסמכתא בדבר הסכום ופסיקתא מתאימה לחתימה.
- ב. מן המועד שבו ישוחרר האב מן המאסר ואילך, ישלם האב עבור מזונות ששת ילדיו הקטינים סך כולל של 7,200 ₪ (1,200 ₪ לכל ילד). האם רשאית להגיש בקשה להגדלת מזונות ששה חודשים לאחר שחרור האב ממאסרו.
- ג. פסק דין זה מותר לפרסום בהשמטת פרטים מזהים.

ניתן ביום ב' בניסן התשפ"א (15/03/2021).

הרב עידו שחר

הרב אייל יוסף

הרב שלמה שטסמן – אב"ד

ייתכנו שינויי ותיקוני עריכה